

Partilederen

Av Rita Bjørnulf

Nå er jeg i Asker. Her må det være. Et mursteinshus som glir inn i terrenget. Prøver å finne ut hvor inngangsdøra er. *Atomvåpenfri sone* står det på et skilt, men ingen ringeklokke. Jeg ser meg rundt og banker forsiktig på. Så får jeg øye på en snor med en kule ytterst, som henger ned fra en merkelig stang. Tankene mine går til Trara skole og lærer Skarpaas som var far til Berit. Den gang var han kjent som skolens oppfinner, og kanskje er dette hans patent? Stangen fører inn i huset, og jeg drar i den. Ja, riktig nok, der kom en snodig klang. Etter en stund går døra opp og Berit Ås titter fram.

På veien hit hadde jeg tittelen på et av hennes foredrag i bakhodet, *Det startet i Fredrikstad og ledet meg til Himalaya! Viktigheten av barndommen for voksenlivet*. Jeg tenkte også på at hun var den første som inspirerte meg til å søke kunnskap om hvordan kjønnsrollene påvirker våre liv. For over 45 år siden, våren 1970,

foreleste hun på Universitetet i Oslo på psykologistudiet om *Kjønnsroller og ulykker*. Jeg husker hennes entusiasme og hvordan hennes fortellerevne gjorde dypt inntrykk på meg. Men ikke bare på meg. I Norsk Biografisk leksikon finner jeg følgende beskrivelse: *Forestill deg en blanding av historietime, vekkelsesmøte og eventyrstund*, skrev en journalist etter sitt møte med forskeren, agitatoren, aksjonisten, politikeren og den evige urokråka Berit Ås, norsk feminismes mest synlige ansikt gjennom annen halvdel av 1900-tallet.

Jeg har møtt henne mange ganger siden, men likevel kribler det i magen da hun ønsker meg velkommen. Jeg kommer inn i et ekte 1970-tallshus med ubehandlede furuvegger, furumøbler og mange saker og ting som vitner om et aktivt liv. Jeg blir fylt med respekt og beundring for at hun har klart å beholde sitt engasjement gjennom alle disse årene. I stua får jeg øye på et intervju med henne i VG som ligger oppslått på bordet. Tross sine snart 89 år er hun fortsatt et ettertraktet intervjuobjekt. Et nødvendig ærend på toalettet setter meg virkelig i den rette stemning. Der inne henger

først og fremst en diger plakat med *Nei til atomvåpen*, men også noen kvinneplakater jeg selv hadde på veggen på 1970-tallet, og to hyller med bøker.

FRI LEK OG EN GRÅTENDE MAMMA

Berit er klar for å starte dagens samtale. Det er som å trykke på en knapp, og så kommer den ene historien etter den andre om hvordan en jente fra Fredrikstad endte opp som Norges første kvinne som partileder, og hvordan hun underveis spekulerte på hva menn egentlig gjorde som førte til at kvinner ofte ble satt ut av spill:

– Jeg hadde en lykkelig barndom i Fredrikstad på 1930-tallet som eldst av fire søsken. Kjønnsrollene var klarere definert enn de er nå. Men mine foreldre, som begge var lærere på Trara skole, var forut for sin tid når det gjaldt å lære barna om rettferdighet, og at jenter kunne gjøre mye forskjellig. De praktiserte nærmest *fri oppdragelse* og lot meg få gjøre mange ulike aktiviteter som jeg fant på. Da jeg var 12 år, brøt krigen ut og det ble hardere tider.

Faren til Berit, Knut Skarpaas, var kjent for å være *litt gæærn*, som vi sa på Trara den gangen. Han fant opp teknologiske ting i verkstedet sitt hjemme i kjelleren som andre syntes var rariteter. I likhet med mange andre lærere ble han under krigen tatt til fange av tyskerne og deportert til Kirkenes. Da han kom hjem etter krigen, var han tynn og hadde fått skjegg. I boka *Fjorten døtre forteller* fra 1988 er Berit en av døtrene som forteller om sin far. Hun har valgt tittelen: *Jeg er en stakar. Min far er en helt*.

Barndomshjemmet til Berit var et stort murhus på Traramoen som ble kalt *Villa Elisabeth*. Jeg som intervjuer, har gode minner fra dette huset. En populær aktivitet for jenter på 1950-tallet var å kaste tennisballer mot en murvegg. Vi kunne kaste med fem baller på en gang. Men murveggen var ikke enkelt å oppdrive. Derfor snek vi oss bort til *Villa Elisabeth* og kastet ball. Vi visste ikke om vi fikk lov, men ble aldri jaget derfra. *I Kvinner på kartet: en kulturhistorisk byvandring i Fredrikstad* beskrives *Villa Elisabeth* som et hus av hvitkalket mur med røde mursteinsborder og grønne vindusinnfatninger. Det hadde også takete gavler.

Ingebjørg Stokke Skarpaas, Berits mor var en populær lærer blant elevene på Trara skole. Hun kjempet mange kamper i lærerinneforbundet underveis i sin karriere. På et møte i Nyfeministene i Fredrikstad høsten 1974 fortalte hun levende om sine kamper for likestilling. I en periode skulle ikke gifte kvinner få lov til å jobbe som lærerinner, men hun hadde nektet å gi fra seg jobben, fortalte hun den gangen. De fleste av nyfeministene var i startgropa av yrkeslivet, og det gjorde inntrykk å høre om dette.

Berit var veldig opptatt av sin mor: – Mamma var mitt store forbilde i barndoms- og ungdomstiden. Hun var en pioner og sto alltid på de svakes side. Mamma leste for meg og fortalte om flere humanister som hun var opptatt av. Det var Albert Schweitzer som fikk Nobels fredspris i 1953 for sitt arbeid for å stanse prøvene med kjernefysiske våpen. Mahatma Ghandis ikkevoldelige kampmetoder gjorde også inntrykk. Hun var særlig opptatt av to lærerinner som var aktive i Norges Lærerinneforbund, og som begge het Anna. Den ene var Anna Sethne, som bragte reformpedagogikken til Norge, og den andre var Anna Rogstad, som ble første kvinne på Stortinget i 1911. Jeg har nettopp lest en bok av Willy Aagre som beskrev reformpedagogene på en fin måte, og hvor jeg har skrevet en epilog. Jeg så hvordan mamma reagerte på den forskjellsbehandlingen damer fikk på 1930- og 1940-tallet. På den måten fikk jeg både fredsarbeid og kvinnesak inn med morsmelken.

– Men det som gjorde mest inntrykk, var at hun som medlem av lærerinneforbundet, fremmet en rekke radikale forslag på skolen. For eksempel at de skulle pynte veggene, og så endte det med at hun bare ble ledd av på grunn av sine nymotens forslag. Da jeg var 16 år, husker jeg at hun kom gråtende hjem fra skolen. Hun hadde fremmet forslag om seksualundervisning i skolens 7. klasse, men til hennes store fortvilelse endte det med at bare guttene fikk dette. Argumentet var at guttene kunne jo bli syke (!)

– Hun lærte meg også tidlig hvilken betydning kroppsspråket kan ha for det budskapet du ønsker å få fram. En dag jeg var inne i frikvarteret var også mamma der. En gråtende gutt kom løpende inn fordi han var blitt kalt for dama av de andre guttene. Hun

tok han i skulderen, så han dypt inn i øynene og trøstet han med at det gjorde da ingen ting, det har de da kalt meg i 20 år. Gutten sluttet å gråte. Da skjønte jeg hvor viktig kroppsspråk er. Det var nyttig lærdom som jeg tok med meg videre i mitt liv.

AMMEROM FOR STUDENTER

Berit har både deltatt i og ledet utallige grupper i sitt aktive liv. Men den første gruppen som gjorde varig inntrykk på henne, ble dannet på middelskolen med fire - fem jenter og noen gutter. Berit har alltid hatt en imponerende hukommelse, og den har hun bevart til de grader! Hun forteller navnene på medlemmene og gjerne hva foreldrene jobbet med og hvor de bodde: – Vi var 10 elever på middelskolen som startet en gruppe. Den lille gruppen holdt til på pikeværelset oppe på loftet i *Villa Elisabeth*. Rommet kalte vi for Grønland, for der var det skikkelig kaldt om vinteren. Det hendte at vi glemte den lille ovnen som sto rødglødende mens vi snakket om alt mulig. En av guttene bodde i Bjørndalen og kom innom meg, og vi gikk sammen til skolen vår, Den gule anstalt. Da fortalte han meg om kommunismen, som han hadde lært om hjemme av sine foreldre. Denne gruppa gikk ut og kjøpte tre bind av en bok som het Samfunnslære som gave til meg i min konfirmasjon. Noe som var ganske fantastisk. En av jentene bor fortsatt i Fredrikstad, og vi har vært bestevenner siden. *Villa Elisabeth* er imidlertid solgt til andre.

I en periode var Berit kristen og redaktør av det kristne elevlagets avis. Senere betød gymnasiastsamfunnet *Fram* mye, og hun ble redaktør av *Fremskridt*, avisa til *Fram*. Etter at hun flyttet fra Fredrikstad til Bærum i 1946, forteller Berit at hun kom inn i et intellektuelt miljø som inspirerte henne. Hun hørte foredrag av

Over: Her avdukes Asker-gutten av ordfører Jon Foss sammen med Jane Mykle og varaordfører Ragnbild Foss (H).
Foto: Budstikka

Til venstre: Skøyeren Berit Ås ville sitte på Stortinget under et intervju.
Foto: Bjørn Fjørtoft, Aftenposten

Til høyre: Berit Ås sammen med Pippi-Prisen laget av Elsbeth Carling.
Foto: Rita Bjørnulf

store personligheter i universitetets aula og liknende steder i Oslo:

– Jeg forstod at det var viktigere med gode karakterer enn at jeg var snill, så jeg jobbet iherdig med skolearbeidet. Da jeg hørte at et nytt studium som het Cand.psykol. (embetsstudiet i psykologi) skulle prøves ut for første gang ved Universitetet i Oslo, meldte jeg meg på. Jeg hadde lest flere bøker av samfunnsvitere og syntes det virket spennende. Egentlig hadde jeg tenkt at jeg skulle studere fysikk og bli oppfinner som far, eller kanskje litteraturhistoriker.

I studietiden giftet Berit seg med sosiologen Dagfinn Ås, og de fikk fire barn sammen. På psykologistudiet var hun den første studenten som fikk ammerom under den 12 timer lange eksamen:

– Jeg gikk ut for å amme fire ganger, og dette ble det skrevet om i avisene. Jeg har aldri vært redd for å ta opp saker som er viktige både for meg og andre som kommer etter. Jeg var ferdig psykolog i 1953. Etter et opphold i USA, jobbet jeg med ulykkesforskning i seks år ved Transportøkonomisk institutt med stipend fra Norges allmennvitenskapelige forskningsråd (NAVF). I 1969 fikk jeg jobb som universitetslektor ved Universitetet i Oslo.

KVINNEKUPP OG ASKER-GUTTEN

Allerede i 1969 ble Berit vararepresentant på Stortinget. Hun bidro sterkt til kvinnekuppet i Asker kommune i 1971, hvor kvinnene fikk flertall i kommunestyret. Dette var resultatet av en aksjon som husmorlaget i Asker tok initiativ til. På møter i husmorlaget fortalte de om kumulering og en liste hvor menn var strøket og kvinner fra andre partier satt inn på deres plass. På den måten fikk kvinnene ekstra-stemmer og rykket forbi menn som sto foran dem.

på deres partiliste. I tillegg var det også mange som strøk menn og kumulerte kvinner på sine egne partilister. Resultatet av valget ble 27 kvinner og 20 menn. Berit ble varaordfører for Arbeiderpartiet og kom inn i formannskapet og bygningsrådet. Det var også kvinnekupp i noen få andre kommuner.

Mårdalen skriver om kvinnekuppet i Asker: *Til tross for at kvinnekuppet var noe av det som rystet norsk politikk hardest etter kommunevalget høsten 1971, har det for de fleste gått i glemmeboken. Lærerne nevner det knapt. I historiebøkene er det ikke med, og blant politikere nærmest glemt. Denne viktige delen av norsk kvinnehistorie er tiet i hjel på 80- og 90-tallet.* Ved kommunevalget i 1967 var det 78 kommunestyre uten kvinner (Mårdalen 1998, s 42).

Kvinnekuppet i Asker gjorde Berit til et kjent ansikt i mediene. Hun viste også at kvinner kunne bruke humor. I valgkampen hadde hun omskrevet teksten til den kjente sangen *Sov dukkelise*, som mange kvinnegrupper har sunget i årenes løp:

*Sov Dukke Lise, sov og bli stor,
og mens du sover, styrer din bror,
planlegger veier, bygger bedrift.
Sov Dukke Lise, sov og bli gift.*

Berit skrev også teksten til *De gamle damer fra balletten* som ble framført for Asker kommunestyre med sang og dans. I 1972 ble skulpturen *Gullgutten* eller *Asker-gutten* skjenket til kommunen. Den var svar på Reiulf Renbergs nakne skulptur *Asker-piken* som ble gitt som gave til kommunen samme år. I brev til formannskapet skrev de ansvarlige at de ville hedre og

ære de dyktige kvinnene i Asker. Men fortsettelsen var noe spesiell. De ba politikerne om å plassere *Asker-piken* på en sentral plass bak, innimellom buskene *slik at folk kunne komme i intim kontakt med henne*.

Kvartetten bak kvinnekuppet, Tove Bye Sp, Berit Ås Ap, Kari Bjerke Anderssen V og Marie Borge Refsum H gikk omgående til aksjon. *Det er på tide at kvinnene, som har så mye å takke mennene for, lager sin egen statue. Det bør være en naken mann, plassert sentralt på toppen av rådhuset*, foreslo Berit Ås. Jane Mykle påtok seg å lage skulpturen, og under den årlige torskemiddagen i Asker rådhus ble ordfører Jon Fossum plutselig bedt om å avduke verket. Det gjorde han til lamslått taushet i salen da resultatet åpenbarte seg (Mårdalen 1998 og Solheim 2014). *Asker-gutten* var en innkjøpt, skadet utstillingsdukke, som var naken og gullmalt. Med skumgummi hadde Jane Mykle gjort ham til en velutstyrt mann, slik at vaktmesteren syntes han måtte dekke til med et forkle fra serveringspersonalet!

GUTTA PÅ LOFTET OG PARTIPISKEN SOM SMALT
En nyttig bok for mange kvinner var *Kvinnens lille røde*, som Berit var ansvarlig for. Den inneholdt blant annet en veiledning i hvordan kvinner skulle klare å delta i politikken og samtidig klare husarbeid og barnepass på hjemmebane.

Som lokalpolitiker var Berit spesielt opptatt av trafikksikkerhet. Hennes motto var at *En vei er ikke en vei, uten at den samtidig har en gang- og sykkelvei*. Det var som politiker at hun begynte å observere at kroppsspråk kunne benyttes til å dominere andre. Flere av kvinnene som ble valgt inn i kommunestyret følte at de ikke ble sett. Noen ble rett og slett oversett da de ba om ordet. Dette observerte Berit, og hun be-

gynte å skrive notater som senere resulterte i analyser av hersketeknikker.

Debatten om norsk medlemskap i EF (nåværende EU) var den største og mest omfattende politiske striden i Norge i etterkrigstiden. Vi er mange som husker at diskusjonene gikk høyt rundt omkring i byer og tettsteder, også i Fredrikstad. Berit var en sentral person i EF-striden:

– Det var hektisk aktivitet i tiden før folkeavstemningen om EF i 1972. Mange kjempet hardt for å få sitt syn gjennom. De som jeg kaller *gutta på loftet*, skrev bidrag til en motmelding til stortingsmeldingen om EF. Det var 16 fagutvalg som bisto i dette arbeidet og redaksjonsgruppen besto av fem menn. Noen av bidragsyterne møttes ofte på Tostrupkjelleren i Oslo. Det var vanskelig for de kvinnene som var aktive i EF-kampen å få delta i skrivingen. De fikk rett og slett ikke anledning til å delta i guttegjengene som skrev. Derfor var de nødt til å etablere *Kvinner mot EF* for å oppnå noe konkret. De fikk lov til å skrive *ett* kapittel på åtte sider om kvinnens stilling i motmeldingen. Seks damer skrev dette kapitlet. Hele motmeldingen var på 237 sider. Litt under 100 personer bidro til motmeldingen, og av dem var det ytterligere seks damer som bidro til de andre kapitlene (Folkebevegelsen 1972). Det forteller noe om kvinnes posisjon på den tiden.

– Så var det AIK. Dette var Arbeiderbevegelsens Informasjons-Komité mot norsk medlemskap i EF. Komiteen lå under Arbeiderpartiet (Ap) med en rekke sentrale mennesker. Det var mange harde diskusjoner underveis, og det norske folk var svært splittet. Til tider kunne stemningen bli amper. Folk som møttes, var raske til å sjekke om du hadde Ja eller Nei

til EF-merke på jakka. Ved uenighet ble nære vennskap og familieband satt på prøve. Men vi vant 25. september 1972, og Norge ble ikke medlem av EF! I etterkant av avstemningen ble det holdt flere møter i Arbeiderpartiet om hvordan partiet skulle forholde seg til resultatet.

– Sentralstyret i Arbeiderpartiet vedtok at jeg skulle fratas partirettighetene i Arbeiderpartiet under nominasjonsprosessen. Grunnen var at jeg blant annet hadde innkalt til et møte i Asker som riktignok var lovlig, men sterkt mislikt. Jeg ville at det samme skulle gjelde for nei-folk som for ja-folk, men det ble ikke godt mottatt. Det eksisterte en dobbeltholdning i partiet som førte til at de som var for og de som var mot EF fikk ulik behandling. Det ble en lang prosess som førte til at jeg ble fullstendig tilsidesatt i Arbeiderpartiet, og det het at jeg ikke kunne nomineres til Stortinget. Lise Winther skrev en bok om dette med tittelen *Da partipisken smalt i Asker*.

– Så ble jeg innkalt til Arbeiderpartiets sentralstyremøte. Her satt alle de mektige herremennene på rekke og rad, og spørsmålet var: *Du har vel ikke tenkt å melde deg ut av partiet, Berit? Jeg føler meg som Prøysens trost i taklampa. Jeg flyr oppunder taket og vet ikke hvor jeg skal lande hen*, svarte jeg. *For øvrig synes jeg at jeg skal inn igjen i Arbeiderpartiet i Asker. Alle de som stemte nei der, vet ikke hvor de skal gå. Det er nesten 40 personer.* Mennene så på hverandre og det ble helt stille rundt bordet.

– Diskusjonen om vi som stemte nei til EF skulle bryte ut av Arbeiderpartiet hadde allerede startet. Jeg husker et møte i AIK, hvor alle gutta som var med under EF-kampen, var tilstede. Vi satt rundt bordet,

og det var anspent stemning. *Kvinner mot EF* satt der. Noen stod hardt på for å bryte, og etter lang debatt ble det slik.

– Ole Wiig ledet utbrytergruppen. Men så kom forslaget om å etablere et nytt politisk parti, og Ole ville da ikke være leder. Vi samlet inn nødvendige underskrifter og lånte penger for å danne partiet. Navnet på partiet ble *Demokratiske Sosialister (AIK)* og ble etablert i 1973. Jeg var varaordfører i Asker, hadde vært sentral i *Kvinner mot EF* og synlig i mediene, og ble da spurt om å ta ledervet i det nye partiet. Jeg sa ja til dette. Jeg sa også at vi måtte kvotere kvinner inn i vervene, siden de bidro aktivt til EF-seieren, og det ble vedtatt.

Slik ble Berit landets første kvinne som partileder i 1973. Den gangen var det svært få kvinner i politiske toppverv. Året etter ble Eva Kolstad partileder for Venstre, men så gikk det flere år før neste kvinne ble partileder i 1981. Det var som kjent Gro Harlem Brundtland for Arbeiderpartiet.

Etter hvert ble det en samlingsprosess av flere partier som var motstandere av EF. Det ble etablert et valgforbund av Demokratiske sosialister AIK, SF, NKP og uavhengige sosialister, som ble kalt Sosialistisk Valgforbund. Berit var en av 16 representanter som rykket inn på Stortinget i 1973. Berit er ivrig nå, og vil fortelle om en episode fra Trondheim.

PÅ ET HOTELLROM I TRONDHEIM

– I Sosialistisk Valgforbund ble jeg ofte valgt til å lede hovedstyremøtene. Landsmøtet i mars 1975 nærmet seg, og vi tok inn på et hotell i Trondheim. Det forelå forslag om å etablere et nytt parti og legge ned de tre

partiene som var med i valgforbundet. SF og kommunistene kranglet stadig, både internt og i media. På landsmøtet følte jeg meg oppgitt over kranglingen og litt sliten. Jeg gikk derfor og la meg på hotellrommet. Tenkte at de sikkert ikke ville bli enige med det første.

Enige ble de absolutt ikke. Krangelen sto i taket om hvem av mennene i de to hovedfløyene som skulle bli formann. Plutselig hadde en av dem foreslått: *Kan vi ikke spørre Berit om hun vil bli formann?* En annen svarte: *Vi kan vel ikke vekke henne som har gått og lagt seg?* *Jo*, mente de andre: *kom vi går og vekker henne. Men bruk ikke ordet formann!*

– Så kl. 04 om natta ble jeg vekket av noen stressede menn utenfor rommet mitt. Temmelig omtumlet prøvde jeg å skjønne hva som foregikk. Da nærmest ropte de til meg: *Vil du ta lederskapet, Berit, vi greier ikke å bli enige!* Mange tanker for gjennom hodet mitt. Disse flinke mennene som hadde diskutert i lang tid kunne ikke bli enige uten meg! Trengte de en kvinne som kunne ordne opp for seg? Mange medlemmer i de tre partiene utover det ganske land hadde gjort en formidabel jobb i forkant for å få til en vellykket samlingsprosess. På hovedstyremøtene hadde det ofte vært 50-50 prosent enighet om sakene. Da kunne min stemme være avgjørende. Jeg måtte holde med den ene grupperingen den ene dagen, og så den andre neste dag. Ingen skulle føle at jeg tok parti for noen spesiell gruppering. Det å balansere slik var det vanskeligste jeg gjorde som politiker. Jeg måtte bruke all min kløkt for å holde det hele sammen. Var alt dette arbeidet forgjeves? Holdt hele samarbeidet på å gå i oppløsning? Alle disse tankene for gjennom hodet mitt.

– Men plutselig så stod jeg der da, foran hele forsam-

lingen og skulle holde en tiltredelsestale på landsmøtet, nærmest på sparket. Den hadde jeg ikke rukket å forberede i de små nattetimer. Etter talen husker jeg Finn Gustavsen, formannen i SF, forbauset sa: *Jeg visste ikke at du kunne så mye, jeg Berit!* Han ga deretter en uforbeholden støtte til meg. En annen sa: *Vi valgte Berit, for hun er uskyldig.* De mente at jeg ikke hadde deltatt i interne krangler mellom gruppene. Det måtte altså en kvinne til for å roe ned diskusjoner og krangling mellom partene. Som partileder i Sosialistisk Venstreparti (SV) var det fortsatt krevende å balansere mellom de ulike grupperingene.

KROPPSSPRÅKET VÅRT AVSLØRER

Berit har alltid vært opptatt av kroppsspråket vårt: – Alt min mamma lærte meg om kroppsspråk har jeg hatt nytte av da jeg begynte å observere hvordan menn oppførte seg både overfor meg og andre kvinner i politikken. Jeg oppdaget at de brukte et kroppsspråk som gjorde at kvinnene følte ubehag. Det var i lokallaget at jeg begynte å observere dette. Lokallaget var tilfeldigvis i Arbeiderpartiet, men Eva Kolstad sa at de gjorde det samme i Venstre. Hun sa at jeg opplever akkurat det samme som du gjør: *der du blir latterliggjort Berit, blir jeg usynliggjort.* Jeg fant ut at det dreide seg om hersketeknikker, og at mye lå i menns kroppsspråk. Jeg vil gi et eksempel:

– På en pressekonferanse om motmeldingen til EF satt jeg mellom Torstein Eckhoff som var sentral i redaksjonsutvalget og Ragnar Kalheim som var nestformann i Folkebevegelsen. En journalist ropte: *Og så tror fru Berit Ås at det betyr noe at kvinnene mener noe om medlemskap i EF? JA*, svarte jeg, og i samme øyeblikk brølte journalistgruppa ut i latter. Jeg følte at jeg ville krype under døra, hvis jeg kunne. De to gutta ved siden av meg sa ikke ett ord, men så like skamfulle ut som om de skulle ha lekt med JENTER. Allerede før den gangen hadde jeg jobbet med observasjon av hersketeknikker. Det var sterkt for meg å oppleve dette.

På midten av syttitallet begynte Berit å snakke høyt om disse teknikkene. Hersketeknikker er et begrep for metoder som personer eller grupper kan bruke for indirekte å herske over eller ydmyke andre. Teknikkene er omtalt av flere psykologer og sosiologer opp gjennom tidene, blant annet av den norske psykologen og filosofen Ingjald Nissen (1896–1977). De utøves gjennom tale, stemmeleie, kroppsspråk og andre former for kommunikasjon. Berit identifiserte fem hersketeknikker, og med det ga hun kvinner en nøkkel til å forstå hva som skjedde når de ikke ble lyttet til, oversett, latterliggjort eller ignorert. Å gi hersketeknikkene navn var å gjøre dem synlige, og dermed nøytralisere virkningen av dem. Egentlig er det en helt unik kroppsspråksteori. Siden er teorien oversatt til mange språk, og begrepet hersketeknikk er i dag innarbeidet i mange land.

Berit presenterte disse fem metodene første gang i 1979 i Årbog for kvinderet i København. De er beskrevet i mange sammenhenger, blant annet av Grønbech (2015) og er fremdeles aktivt i bruk. Disse er:

1. Usynliggjøring
2. Latterliggjøring
3. Tilbakeholdelse av informasjon
4. Dobbeltraffing, fordømmelse uansett hva du gjør
5. Påføring av skyld og skam

HEMMELIGE MØTER

Berit har alltid hatt støttespillere rundt seg. Siden 1970-åra har hun vært aktiv i *Frokostklubben*, hvor noen få kvinner diskuterer politikk og står sammen i de politiske stormene som har kommet og gått:

– Etter kuppet i Asker i 1971 ble mennene i Høyre og Arbeiderpartiet så redde for at vi kvinner skulle samarbeide på tvers av partigrensene, at de brukte partipisken. Mennene krevde at vi kvinner ikke skulle ha kontakt med hverandre. Noen av oss observerte hvordan mennene snakket sammen på tvers av partiene, og vi ville derfor ikke finne oss i forbudet. Vi fant hverandre på det trange toalettet og startet der med hemmelige samtaler, gjerne i kommunestyrets pauser. Vi ble venner på tvers av partigrensene, og domøtene ble etter hvert til hemmelige møter andre steder i sene nattetimer eller tidlig søndag morgen. Disse møtene førte oss sammen for livet. Vi har hatt et unikt nettverk å støtte oss på i vanskelige tider.

– Jeg hadde mye kontakt med Eva Kolstad. Hun var tidlig medlem av Kvinnesaksforeningen og senere leder der. Jeg meldte meg inn i Kvinnesaksforeningen på grunn av moren min som var opptatt av kvinnesak. Da Eva i 1974 ble partileder i Venstre og omtalt som landets første kvinne som partileder, protesterte jeg ikke. Det virket som hun hadde stor glede av det, og jeg ville ikke ødelegge gleden hennes. Selv om Trygve Bull en gang sa til meg: *Berit, ikke glem at du er første kvinne som partileder i Norge, alt annet er historiefalskning!*

KAMPEN OM KVOTERING

Som kvinne har Berit påvirket de to partiene hun har ledet:

– Det at jeg var kvinne som partileder hadde spesielt stor betydning for holdningene til kjønnskotering. Jeg var pådriver for å få inn kravet om kvotering og fikk allerede vedtatt kvoteringsbestemmelser i vedtektenes til Demokratiske sosialister. Kvotering av kvinner i styrer og utvalg ble innført tross intern motstand. Det var vanskelig å få gjennomslag for kjønnskotering i SV. Men i 1975 ble kvotering av kvinner i styrer og utvalg vedtatt.

Etter kvinnekuppet i 1971 ble valgreglene endret. Det var ikke lenger tillatt å sette opp slengere fra andre lister enn det partiet du valgte å stemme på. Fra da måtte de politiske partiene jobbe selv for å øke kvinneandelen. Etter valget i 1975 gikk kvinneandelen ned igjen. Bare 10 prosent av kommunestyrepolitikerne var da kvinner på landsbasis (Mårdalen, s.91).

I løpet av denne samtalen har Berit vist et imponerende engasjement for de sakene hun fortsatt brenner for. Underveis har hun vært innom mange av de temaene som fortsatt opptar henne. Ikke minst om arbeidet med å stifte Kvinneuniversitetet på Løten og Kvinneuniversitetet i Norden, som har betydd så mye, og som har fått internasjonal anerkjennelse. Hun nevner en helt fersk bok som tar for seg historien til kvinneuniversitetene på en glimrende måte (Erichsen 2017).

Ingen tvil om at innsatsen som foregangskvinne har hatt stor betydning for andre politiske partier som etter hvert har valgt kvinner som ledere. Berit avslutter med å si at dette har skapt et annet klima i de politiske debattene:

– Blant annet får ikke kvinner som er partiledere lenger kallenavn i media som *urokråke, gås eller kjeftesmelle*. De blir verken oversett eller latterliggjort på samme måte som for 40 år siden. Men humor må vi ha i den politiske kampen, du må gi folk håp, eller i hvertfall noe å le av!

SOV DUKKE LISE

Skrevet av Berit Ås til valgkampen i Asker i 1971

Sov Dukke Lise, sov og bli stor, og mens du sover, styrer din bror, planlegger veier, bygger bedrift. Sov Dukke Lise, sov og bli gift.

Sov Dukke Lise, sov og bli stor, før du vet av det, er du blitt mor. Kanskje du fikk ditt barn på klinikk. Vær da takknemlig for alt du fikk.

Sov Dukke Lise, der står et tre, som du i blant kan glede deg ved. De andre gikk dukken i kullo og bly. Sov Dukke Lise, slumre på ny.

Sov Dukke Lise, sov og bli stor, og mens du sover, ødes din jord. Fisken i havet, fuglen på gren, sakte forgiftes en etter en.

Derfor min Lise må du stå opp, rope et varsko, kreve en stopp, mane til kamp i handling og ord både for din og alle barns jord.

BERIT ÅS

Berit Ås (Skarpaas) er født i 1928 i Fredrikstad og er en kvinne som er godt kjent både i Norge og utenfor landets grenser. I 1973 ble hun landets første kvinne som partileder i partiet Demokratiske Sosialister (AIK). I 1975 ble hun også den første lederen i Sosialistisk Venstreparti (SV). Hun utdannet seg til sosialpsykolog i 1953, jobbet blant annet på Transport-økonomisk institutt og ble universitetslektor ved Universitetet i Oslo i 1969. Hun var den som observerte og identifiserte hersketeknikker og grunnla Kvinneuniversitetet i 1983. Senere ble hun professor ved Universitetet i Oslo. Ved siden av kvinnesak har fredsarbeid og fattigdom i et internasjonalt perspektiv vært hennes merkesaker gjennom et langt liv. Berit Ås er æresdoktor ved universiteter i Canada, Danmark og Sverige. Hun er internasjonalt prisbelønt for sin innsats både i kampen for kvinners rettigheter, fredsarbeid og miljøarbeid. I Norge er hun blant annet æret gjennom tildelingen av St. Olavs Orden som ridder av 1. klasse. Hennes innsats for kvinneuniversitetet er godt beskrevet av samfunnsviter dr. philos. Dagrunn Grønbech. Berit Ås har fått *Pippiprisen* i

Fredrikstad. Prisen besto av et bilde laget av *Elsbeth Carling* og ble utdelt på Røde Mølle. 8. mars 2016 fikk hun også feministprisen i Fredrikstad, Hedersprisen Den røde sko. I 2016 ble hun utnevnt til livslangt æresmedlem i Nei til EU. Hun ble tredje æresmedlem etter Anne Enger i 2014 og Dag Seierstad i 2012. Berit Ås og hennes familie er omtalt i flere lokale bøker. Blant annet har Jørn Enger skrevet om Berits barndom og *Villa Elisabeth* i Mindre Alv, og Berit har beskrevet sin mor Ingebjørg Skarpaas i Svein Skahjems bok *Fredrikstadkvinnens historie*.

KAMPEN OM EF

Den 25. september 1972 holdt Norge en folkeavstemning hvor 53,5 prosent av befolkningen sa nei til at Norge skulle delta i Det europeiske fellesskap (EF – senere EU). *Kvinneaksjonen mot norsk medlemskap i EEC* ble dannet i 1971.

DEMOKRATISKE SOSIALISTER (AIK)

De organiserte EF-motstanderne etablerte det politiske partiet *Demokratiske Sosialister (AIK)* i 1973, og som deltok i Stortingsvalget som del av Sosialistisk

Valgforbund. I mars 1975 var partiet sammen med Sosialistisk Folkeparti (SF) og Norges kommunistiske parti (NKP) med på etableringen av Sosialistisk Venstreparti (SV). Som en konsekvens la Demokratiske sosialister (AIK) seg selv ned i 1976.

DE FØRSTE KVINNENE SOM VAR LEDERE FOR PARTIER PÅ STORTINGET

- 1973: Berit Ås, Demokratiske sosialister AIK (del av Sosialistisk Valgforbund på Stortinget)
- 1974: Eva Kolstad, Venstre
- 1981: Gro Harlem Brundtland, Arbeiderpartiet
- 1991: Kaci Kulman Five, Høyre og Anne Enger Lahnstein, Senterpartiet
- 1995: Valgerd Svarstad Haugland, Kristelig Folkeparti
- 2006: Siv Jensen, Fremskrittspartiet

KVOTERING

Landsstyret i SV vedtok at for SV's deltakelse i kommunevalget 1975 skulle verken kvinner eller menn være representert med færre enn 1/3 av kandidatene på en valgliste.

Aagre, Willy (2016); *Folkeopplyseren Anna Sethne og den norske reformpedagogikken*, Fagbokforlaget

Berg, Fanny og **Thaugland**, Calli (red) (1962); *Norges Lærerinneforbund 1912–1962*, Norges Lærerinneforbund, Oslo

Enger, Jørn (2016); *Med Berit Ås på gamle tomter*, i Mindre Alv, Østfoldmuseene, Fredrikstad museum

Erichsen, Bodil Chr. (2017); *Norske kvinners liv og kamp, 1850-2000*. Res Publica forlag

Folkebevegelsen mot norsk medlemskap i fellesmarkedet (1972); *Folkebevegelsens melding om Norges forhold til De Europeiske Fellesskap (EF) (Motmelding til Regjeringens Stortingsmelding nr. 50, 1971-72)*.

Grønbech, Dagrunn (2015); *Berit Ås–Kvinneuniversitetet og hersketeknikkenes mor*, Fredrikke nr. 3/2015, Høgskolen i Nesna

Haaheim, Hild og **Lønnå**, Elisabeth (red) (2004); *Kvinner på kartet: en kulturhistorisk byvandring i Fredrikstad*, Fredrikstad kvinnesaksforening, Hvitveis forlag, Fredrikstad

Intervju med Berit Ås 09.02.2017

Mårdalen, Irene (1998); *Kvinnekuppet i Asker*, Falch hurtigtrykk, Oslo

Norsk biografisk leksikon (2009); *Berit Ås*

Solheim, Stig (2014); *Til glede og provokasjon*, i Budstikka

Winther, Lise (1973); *Da partipisken smalt i Asker*, Pax, Oslo

Ås, Berit (1971); *Kvinnens lille røde*, Gyldendal norsk forlag, Oslo

Ås, Berit (1979); *De fem hersketeknikker – om ufarliggjøring av undertrykkerens våpen*, *Årbog for kvinderet*, København, Kvinderetlig skriftserie, Juristforbundets forlag

Ås, Berit (1988); *Jeg er en stakar. Min far er en helt i Alfsen*, Merete, *Fjorten døtre forteller*, Pax forlag

Ås, Berit (2002); *Ingebjørg Skarpaas i Skahjem*, Svein, *Fredrikstadkvinnens historie*, Mitt forlag, Fredrikstad